

EXPEDICIONS MILITARS I PROJECTES D'ATAC CONTRA LES ILLES ORIENTALS D'AL-ANDALUS (*AL-JAZĀ'IR AL-SHARQIYYA AL-ANDALUS*) ABANS DE LA CONQUESTA CATALANA (1229)

MIQUEL BARCELÓ
Departament d'Història. U.A.B.

Fa estona ja que s'intenta fonamentar la tesi de què la conquesta catalana del que eren les Illes Orientals d'Al-Andalus fou el resultat d'una llarga i ineludible inclinació provinent, tal vegada, d'uns atàvics i obscurs drets de recompondre una remotíssima unitat perduda¹. Naturalment aquesta postulació és prou mal-leable per admetre matisacions i formulacions clarament diferenciades. Tanmateix, però, totes les versions s'organitzen entorn de dos trets decisius: en primer lloc, interpretar la conquesta del 1229 com el final d'un procés i per tant cercar i aïllar, formant una progressió, tots els «fets»² que puguin servir com a precedents del disseny final; en segon lloc, que, malgrat certes ingerències de les repúbliques comunals de Pisa i Gènova, la recuperació l'havia de portar a terme Catalunya, com ho va realment fer. No cal insistir en que la redundància del raonament és de la mateixa naturalesa ideològica que la noció espanyola de «Reconquesta»³; i amb això la història, en rigor, pre-espanyola de Catalunya és forçada a identificar-se constitutivament com a part de la història d'Espanya o, al menys, a admetre de forma implícita una decisiva gravitació cap a ella.

Quant a la conquesta catalana de les illes Orientals de

1229, A. Santamaría, en dos treballs recents⁴, no tan sols ha compilat la majoria de «fets» del procés de conquesta sinó que ha formulat amb precisió la ideologia a partir de la qual es basteix la suposada progressió. A. Santamaría també polemiza lleugerament amb L. Nicolau d'Olwer que, en un article del 1929⁵, havia exposat molt clarament la perspectiva, diguem-ne, maximalista per la qual Gènova i Pisa, amb llurs interessos comercials, retardaren la inevitable conquesta catalana⁶. A. Santamaría, tanmateix, tot i que rebutja⁷ aquesta noció de dilació de la conquesta, que suposa l'existència del disseny, acaba formulant una «tesis del espacio balear como zona de influencia catalana»⁸ sobre el qual «las potencias que podían constatar tales aspiraciones se avenían a respetarlas cual se deduce de instrumentos suscritos entre el 890 y el 1205»⁹.

La gran majoria d'aquests instruments –forçats ideològicament a convertir-se en «fets»– són trets de context i senzillament enumerats, sense cap crítica, per ordre cronològic¹⁰. Unes breus observacions bastaran, penso, per impugnar aquest procediment historiogràfic o, almenys, legitimitzar greus dubtes sobre el significat i validesa d'aquests «fets» documentals.

¹ L. Nicolau d'Olwer n'és el més explícit i sistemàtic autor («Entre les dues conquestes: 1115-1129» a *La Nostra Terra* II, 1929, pàgs. 519-528; i «Mallorca, primer objectiu de l'expansió marítima de Catalunya» a *Revista de Catalunya* XIII, 1930, pàgs. 97-112).

Però serà F. Soldevila qui gosara proposar una arrel geològica a la conquesta de Mallorca: «La trascendència que la conquesta va tenir per a Catalunya fou vasta. Sense sortir encara d'aquell conjunt que assenyalàvem a la seva expansió de poble en certa manera central, Catalunya ha començat la seva expansió marítima, tot integrant el seu territori conjunt. Un istme, segons certs geòlegs, unia antigament Catalunya i les Balears, i les aigües, en cobrir-lo, havien deixat enmig de la mar trossos del terrer pairal, les illes i illetes baleàriques. Ara, espiritualment, aquest istme era refet, i la sang, l'idioma i la cultura formaven, més que les possibles afinitats geològiques, una sola terra de Catalunya i Mallorca. L'una fou prolongació de l'altra.» (*Història de Catalunya*, 2.ª ed. rev. i aug. I Barcelona, 1962 [1934-1935], pàg. 277.)

² Els «fets» més antics, exceptuant naturalment el geològic que caldria situar-lo entre el primer i el segon dia de la creació pel Déu bíblic, són de caràcter documental: unes butlles de 892 i 897 i unes concessions al bisbat de Barcelona de jurisdicció espiritual sobre les comunitats cristianes de Dànya i Mâyurqa de 1045 i 1058. Ambdós «fets» documentals són confusos. L'important, tanmateix, és que són «fets» únicament en tant que ocupen un lloc dintre la progressió cap a un final preconegut i que és, precisament, la norma que els constitueix com tal «fets» i, així, els ordena.

³ Per una crítica d'aquesta noció veure M. Barceló «L'orientalisme i la peculiaritat de l'arabisme espanyol» a *L'Avenc*, 28, juny 1980, pàgs. 000-000.

⁴ *Determinantes de la conquista de las Baleares 1229-1232*, Palma de Mallorca, 1972; i «La expansión político-militar de la Corona de Aragón bajo la dirección de Jaime I: Baleares» a *Jaime I y su época. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1976, Zaragoza, 1979, pàgs. 93-146. Cal dir que Santamaría accepta, el 1970, la determinació geològica proposada per Soldevila (*Historia de Mallorca* IV coord. per J. Mascaró Pasarius, Palma de Mallorca, 1970, pàgs. 85-86), però dubta de la seva raonabilitat el 1972 (*Determinantes de la conquista...* pàgs.126-127) i prescindeix d'ella el 1976.

⁵ *Op. cit.*, pàgs. 94-95.

⁶ La mateixa noció de retard introdueix la inexorable tensió a que el «fet» fos produït.

⁷ Curiosament és quelcom més rotund a *Determinantes de la conquista...* pàgs. 87-88, que, al posterior, «La expansión político-militar...» pàgs. 94-95.

⁸ De fet, aquesta «tesi» és la solució alternativa que dona Santamaría al seu rebuig a la «tesi» del retard de la conquesta com a conseqüència de la immiscència de Pisa i Gènova, les quals optarien per un imperialisme «más de signo económico que de orden político». («La expansión político-militar...», pàg. 96). L'argumentació és, en el fons, correcta malgrat la seva cruessa conceptual.

⁹ *Op. cit.*, pàg. 97.

¹⁰ Santamaría en fa un primer catàleg a *Determinantes de la conquista...* pàgs. 89-92. A «La expansión político-militar...» hi afegeix les butlles papals de 892 i 897 (pàgs. 97-98, n. 9).

En un treball anterior¹¹ ja vaig fer veure, penso, la poca pertinència de considerar les butlles dels papes Formós (892) i Roma (897) al bisbe Servusdei de Girona com a concessió de jurisdicció espiritual de les cristiandats de Mallorca i de Menorca al bisbe gironí.

Tan el suposat pacte d'al-Mujāhid i d'Alī b. al-Mujāhid de Dānya amb el bisbe Guislabert de Barcelona, otorgant-li jurisdicció sobre tots els clergues, presbiteres i diaques residents o habitants de Dānya i de les Illes «Balears»¹², com la carta d'Alexandre III, datada el 27 de maig de 1169¹³ són còpies presentades el 1230 per l'Església de Barcelona reivindicant uns suposats drets de jurisdicció eclesiàstica sobre les Illes. La burocràcia papal de Gregori IX no va pas reconèixer aquests drets. És més, els experts sospitaren prou de l'autenticitat del suposat privilegi d'Alī com per escriure al final de la còpia que els hi havia estat tramesa:

«Nos tamen iudices non vidimus istud privilegium nec scimus utrum istud sit transcriptum quia non vidimus bullatum nec etiam sigillatum nec scimus nec credimus quod publica manu sit roboratum nes scimus utrum ab aliquo instrumento sit extractum»¹⁴.

Quant a la carta d'Alexandre III del 27 de maig de 1169 reconeixent el dret de jurisdicció eclesiàstica «sicut antiquis temporibus eandem ecclesiam constat tenuisse»¹⁵ cal citar-la dins aquest mateix context malgrat la còpia sembli provenir d'un original autèntic¹⁶.

La suposada aliança del 14 de setembre de 1120 entre Ramon Berenguer III i Ibn Hilal de Làrida, corroborada amb un document que figura a la llista de «fets» elaborada per Santamaría, no té com a objectiu «...emprender la conquesta de Mallorca»¹⁷. Ignoro els motius que té Santamaría per pensar així. El document és un complex tractat de rendició de «Avifelel» i Ramon Berenguer, pel qual el primer li concedeix «Calamerna et Cegdí et Escarps et Serros et Calaterra et Aitona et Lebut et Castel de Ases et Alcholea... et Albesa et Afesta, et Monte acuto» quedant-se, però, Soses «per suum alodium et suos molinos in Lerrida et suos alodios»; i el comte li atorga una sèrie de con-

cessions¹⁸ que seran administrades, *in absentia* però, atès que també li atorga vint naus i els gorabs (*geralis*) necessaris per poder passar a «Mallorques», ell i els seus 200 cavallers, tant cristians com musulmans, tot deixant-li, al comte, ostatges. Així ho interpreten amb lleus matisacions J. de Villanueva¹⁹, P. Piferrer i J. M.ª Quadrado²⁰ i P. Bonnasie²¹. Hi ha testimonis documentals d'aquest tràmit i establiment, refugiats a Mayūrqa d'Ibn Hilal i els seus cavallers²².

El cas que hom pugui fer de la concessió de la meitat de Mayūrqa que Alfons II fa a un comte Alfons de Sicília, el 1178 «si nos stolium regis Siculorum, sicut promisistis, adducere poteritis cum quo terram illam de manibus paganorum liberare possimus»²³, és molt relatiu atès que es tracta, en rigor, d'una continuació de les col·laboracions de croada amb els estats comunals italians. A més, Alfons accepta compartir l'illa, com és habitual en aquest tipus d'empreses.

Pisa, Gènova i en menor grau la Sicília normanda, durant tot el segle XII tindran les Illes com a objectiu comercial important. I això vol dir intervencions militars quan calgui fer-les, recerca del màxim possible de privilegis de residència, d'establiments de *fondaq*(s); recerca de beneficis i, doncs, rivalitat. Altrament, totes aquestes accions es plantejaran sempre des de les formes ideològiques generades a partir de la noció de «Christianitas» que designa una presuposició d'unitat i de comunitat, tancada en si mateixa, i la voluntat de lluita i expansió contra els no-cristians, els «altres»²⁴. La «Christianitas» suposa, també, que el seu ordenament com a comunitat és regulat per un Pontífex, dispensador de la legalitat última del poder polític²⁵.

El creixent protagonisme pontifici, inaugurat espectacularment el 27 de novembre de 1095 a Clermont-Ferrand amb la predicació de la Primera Croada, ve a estimular i legalitzar les tendències agressives que mostra el feudalisme consolidat, a partir del s. XI²⁶. La guerra i els beneficis comercials són inseparables ja.

Però les formes en què es manifestarà aquest complex agessiu dependrà de la història interna de cada formació social feudal. Per conseqüent la inhibició de Gènova i Pisa, per exemple, d'una conquesta formal de Mayūrqa no té

¹¹ M. Barceló, «La pretesa al·lusió a Mallorca i a Menorca en unes butlles dels papes Formós (892) i Romà (897) al bisbe Servusdei de Girona» a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* XXII, 1976-1977, pàgs. 247-255. El treball, originat per la ponència de Santamaría al X Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (1976), fou conegut per Santamaría i recollit a temps per corregir alguns petits errors factuais a la publicació de 1979. També reconeix que «...no procede sentar interpretaciones concluyentes dada la escasa precisión del texto en cuestión que no se aviene a afirmaciones terminantes sin un análisis objetivo más en profundidad...» («La expansión político-militar...», pàg. 98, n. 9). L'únic que havia fet «interpretaciones concluyentes» «afirmaciones terminantes» era Santamaría. No obstant segueix pensant «que hay más base para seguir relacionando la bula con Mallorca y Menorca...» que amb Les Medes. Per conseqüent haure de tornar aviat a visitar les Illes Medes al s. IX.

¹² Habitualment es cita la publicació del text de H. Flórez *España Sagrada* VII, 1751, apèndix II, pàgs. 314-315, copiada per A. Campaner a *Bosquejo histórico de la dominación islámica en las Islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1888, pàgs. 261-263.

¹³ P. Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Editionem secundam correctam et em auspiciis Gulielmi Wattenbach. II, Lipsiae, 1888, 11624.

¹⁴ El text figura a la còpia del document conservat al *Archivum Secretum* del Vaticà. Ja A. Lambert dubtava de l'autenticitat del document tal com fou presentat el 1230 (*Dictionnaire d'histoire et de Géographie ecclésiastiques* VI, París, 1934, pàg. 374). Per la seva part, D. Mansilla, tot esmentant el dictamen desfavorable dels jutges romans, també mostra dubtes sobre l'autenticitat del document: «Inadudablemente que, al menos, está adulterado» (*La documentación española del archivo del Castel S. Angelo (395-1498)*, Roma, 1959, pàg. 19.) Espero poder precisar més aquesta qüestió en un pròxim treball.

¹⁵ P. Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum...*, 11624; i afegeix «petente Guillelmo episcopo confirmat». O sigui, que l'informador era el bisbe Guillem.

¹⁶ La precaució «semble-t-il» prové de A. Lambert (*Dictionnaire d'histoire...*, pàg. 374).

¹⁷ *Determinantes de la conquista...*, pàg. 90.

¹⁸ J. de Villanueva, *Viaje literario*, XVI, Madrid, 1851, pàgs. 159-160.

¹⁹ *Op. cit.*, pàgs. 4-5.

²⁰ *Islas Baleares*, Barcelona, 1888, 1.ª reed. Palma de Mallorca, 1969, pàgs. 30 i 261-262.

²¹ *La Catalogne du milieu du X à la fin du XI siècle* II, Toulouse, 1976, pàg. 870. En canvi, S. Sobrequés, seguint Rovira i Virgili, sembla dir que es tractava d'una expedició que deuria portar-se a terme el 1121 (*Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970, pàgs. 184 i 210).

²² En el text llatí del *Llibre del Repartiment* hi figura al *juz'* de Jijnau un «rahal Montagut azagari» de 8 joves (ed. J. Busquets a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* XXX, 1947-1952, pàg. 23). I al text àrab del *Llibre del Repartiment* es troba un «rahal de Ibn Halli» (ed. J. Busquets a *Homenaje a J. Millàs*, Barcelona, 1954, pàgs. 254-255 i 278.) Evidentment, i sobretot en el primer cas, un Montagut aragonés, no són coincidències. Una prospecció i estudi més sistemàtics donaria segurament resultats més abundosos i precisos.

²³ J. Caruana, «Itinerario de Alfonso II» a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón* VII, Zaragoza, 1962, pàg. 103.

²⁴ P. Rousset, «La notion de Chrétienté aux XI et XII siècles» a *Le Moyen Age*, 69, 1963, pàgs. 191-203.

²⁵ P. Rousset, *op. cit.*, pàgs. 191, 199, i J. Barreiro Somoza, *Ideología y conflictos de clase. Siglos XI-XIII*, Santiago de Compostela, 1977, pàgs. 13-17.

²⁶ Aquesta profunda transformació ha estat explicada per la intervenció dels normands que reestructuren tota la Mediterrània Occidental entre 1050 i finals del segle. La noció de «guerra santa» progressa ràpidament a partir de 1053; i es va fent una molt específica cristiandat germànica, d'un «Crist-rei» (D. C. Douglas *The Norman Achievement* University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1969). Veure també els comentaris de G. Barraclough intitulats «Deus lo volt?» a *The New York Review of Books* (21 de maig de 1970), pàgs. 12-17.

cap connexió amb la solució imperial catalana²⁷ de desallotjament, ja experimentada a les zones de Țartūsha i Lārīda. Ambdós comportaments són històricament produïts. Per això mateix, plantejar-se una correlació entre els dos fenòmens –la retirada de Gènova i Pisa i la conquesta «final» catalana– és senzillament trivial.

Cal, doncs, retornar sobre els textos de les expedicions militars contra les Illes Orientals d'al-Andalus, concebint-los com a testimonis de l'esfumada ambigüitat que domina, forçosament, les empreses comercials de les repúbliques comunals italianes en un context estricte de Croada, d'exigència de liquidació de l'infidel. El destriament de les formes de intervenció imperial –conquesta i substitució de la societat envaïda o penetració i control comercial– serà lent, entremaliat i dependrà de les possibilitats internes dels feudals²⁸ i del poder polític que pot organitzar i conjuntar les seves capacitats militars. Però el que no fan aquestes expedicions italianes és ni prenator una conquesta catalana ni tampoc, naturalment, obstruir-la. Alguns textos han estat mal interpretats, altres quasi no llegits, altres infrautilitzats i algun mai adduït a la discussió.

William de Malmesbury en el seu report de la predicació d'Urbà II a Clermont-Ferrand²⁹, inclou, com a terres antigament cristianes situades a Europa, el tercer clima, i ara subjugades als infidels, Hispània, afegint-hi però les Illes Balears, cosa que no fa cap altra de les quatre restants versions principals del sermó.

Aquest és el text:

«Hanc igitur nostri mundi portiunculam Turchi et Saraceni bello premunt; jamque a trecenti annis Hispania et Balearibus insulis subjugatis, quod reliquum est spe devorant, homines inertissimi, et qui, cominus pugnandi fiduciam non habentes, fugax bellum diligunt»³⁰.

Urbà II maneja dues dades incorrectes. L'ocupació d'Hispania començà el 711 i per consegüent el període de «submissió» és vell de 384 anys, com a mínim. Per altra banda la data 795, que és la base del comput d'Urbà, no té cap significació especial. Les Balears són senzillament assimilades a aquesta cronologia. És possible, tanmateix, que l'error sigui de transmissió i no d'informació atès que en el document pel qual *Rudericus Campidoctor* dota a l'Església de Sta. M.ª de València, el 1098, s'empra la xifra de 400 anys³¹. La redacció del document, feta per Martí escriba, probablement, del bisbe gironí de Perigourd, està feta d'acord amb els trets més específics de la ideologia de Croada.

²⁷ Aquesta diferència la percebeix Santamaría però no l'analitza («La expansión político-militar...», pàgs. 96-99 i 101-104). Tota la qüestió de l'imperialisme català es debatuda en un marc d'imprecisions conceptuals i inèrcies patriòtiques que les darreres temptatives d'anàlisi no han aconseguit ni aclarir ni aturar, com posa de relleu J. Portella i Comas «L'expansió Catalana per la Mediterrània: història i ideologia» a *L'Avenç*, n.º 16, 1979, pàgs. 19-24.

²⁸ No cal dubtar del caràcter de croada feudal de la conquesta de Mayūrqa, deixant de banda la possible participació d'un sector de comerciants a l'empresa, bé com a instigadors bé com a col·laboradors. Sobre l'actitud croada envers de la població indígena veure R. Soto i Company «La población musulmana de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)», según la documentación contenida en el "Manuale Civitatis et Paris Foraneae"» a *Fontes Rerum Balearium* II, 1, 1978, pàgs. 65-80; II, 3, 1978, pàgs. 17-32; i III, 2, 1979, de pròxima aparició.

²⁹ Sobre aquesta predicació continua essent indispensable D. C. Munro «The Speech of Pope Urban II at Clermont, 1095» a *The American Historical Review* XI, 1906, pàgs. 231-242.

³⁰ Willelmi Malmesbiriensis Monachi, *De Gestis Regum Anglorum V. Historiae Novelle* III, ed. de W. Stubbs, II, Londres, 1889, pàg. 395. El llibre de William fou acabat el 1124. Sobre la confiança que cal concedir-li com a transmissor, veure H. Farmer «William of Malmesbury's Life and Works» a *Journal of Ecclesiastical History*, 13, 1962, pàgs. 39-54. I sobre el context conciliar, R. Somerville *The councils of Urban II. I. Decreta Claramontensis* Amsterdam, 1972.

³¹ R. Menéndez Pidal, *La España del Cid*, II, 5.ª ed., Madrid, 1956, pàg. 867. L'oblit de copiar una C és molt plausible.

Al-Andalus ja havia estat assenyalat el 1063 com a zona de conquesta croada³²; sembla que aquesta, encara que només a una de les cinc versions principals, sigui la primera vegada que les Illes Orientals són esmentades específicament com a territori de croada. Això vol dir, en rigor, recuperar el territori i no la societat infidel que il·legalment l'ocupa i que, per tant, ha de ser liquidada físicament a ser possible i, si no, desmuntada per tal de fer-la incapaç de qualsevol tipus de redreçament. La Croada no té cap sentit missioner, no preveu fórmules de conversió³³, ni per tant, d'integració de cap mena.

L'expedició pisana de 1113-1114 és, al menys, en el seu origen, una acció estricta de Croada. És sabut que Gregori VII havia concedit les Balears a Pisa en feu honorat³⁴. La Croada contra les Illes Orientals és organitzada per l'arquebisbe de Pisa, i Pascual II concedeix la butlla de croada. La raó esmentada en el *Liber Maiolichinus* és l'alliberament dels cristians captius a Mayūrqa³⁵, carregats de cadenes i torturats per tal de fe-los apostatar. Tanmateix aquesta expedició té un precedent molt clar en l'empresa, amb l'ajut de Gènova, contra les dues ciutats marítimes i comercials d'al-Mahdīyya i Zawīla (1087) que també té un reflex literari³⁶. Hi ha també antecedents més remots d'expedicions anti-musulmanes al llarg del segle XI que, naturalment, no poden tenir una formulació estricta i explícita de Croada, però si que semblen reveladores d'uns interessos comercials necessitats d'accions militars de recolzament o protecció. En el *Carmen* que celebra l'expedició contra al-Mahdīyya i Zawīla els musulmans són ja representats amb atributs inhumans:

«...Saraceni, qui sunt quasi bestia»³⁷.

La bestialització de l'enemic és indispensable per portar a terme un projecte polític com el de la Croada. Igualment, la raó adduïda per a l'expedició són els captius cristians. I al capdavant, l'expedició no és altra cosa que un atac corsari a la recerca de botí, part del qual anà a finançar l'acabament de la catedral de Pisa³⁸. També tingué com a resultat la concessió de privilegis comercials a Pisans i Genovesos per part de Tamīm b. Mu'izz. Tant l'acció corsària com la seva representació ideològica, el *Carmen*, són expressions ja del projecte de Croada. Cal, però, fixar-se que en cap moment es planteja l'ocupació definitiva del territori. Des del principi, doncs, les repúbliques italianes comunals donen una solució enormement ambigua al projecte de Croada. Per una part, la representació ideològica té tots els trets de la croada i, per altra, es limita tant

³² M. Defourneaux, *Les français en Espagne au XI et XII siècles*, Paris, 1949, pàgs. 131-139; J. Barreiro Somoza *Ideología y conflictos de clase...*, pàgs. 119-121. C. Cahen fa unes interessants consideracions sobre aquesta expedició contra Barbastro «An Introduction to the First Crusade» a *Past and Present*, 6, 1954, pàgs. 6-30.

³³ L'esforç de A. Cutler de cercar intents excepcionals d'iniciatives missioneres, tot i admetent que «the primary objective of the Crusade was the Christianization of territory (i.e. Syria-Palestine), usually conceived of as attainable only by the extermination of a large part of the Muslim population (as in the massacres of Antioch, June, 1098, and Jerusalem, July, 1099)», resulta migrat de resultats («The first Crusade and the Idea of "Conversion"» a *The Muslim World* LVIII, 1, 1968, pàgs. 57-81; i LVIII, 2, 1968, pàgs. 155-164).

³⁴ L. Nicolau d'Oliver, «Mallorca, primer objectiu de l'expansió...» pàgs. 98-99; i F. Soldevila *Història de Catalunya*, I, pàg. 132.

³⁵ La millor edició del *Liber* és encara la de C. Calisse (Roma, 1904). El recent estudi de J. Vidal i Alcover és molt poc afortunat (*El Llibre de Mallorca –Liber Maiolichinus o Maiorichinus. Introducció a l'edició del poema llatí i la seva traducció catalana–* Barcelona, 1979). Veure la meua ressenya a *L'Avenç*, n.º 25, 1980, pàgs. 72-73.

³⁶ G. Scalia «Il Carme pisano sull'impresa contro i saraceni del 1087» a *Studi di Filologia Romanza offerti a Silvio Pellegriani*, Padova, 1971, pàgs. 565-627.

³⁷ *Op. cit.*, vers 186, pàg. 616.

³⁸ *Op. cit.*, pàg. 571, n.º 20, i versos 215 i 281-288, pàg. 625.

a objectius específicament mobles, cristians presoners, botí, pagaments polítics, privilegis comercials, que en cap moment es planteja seriosament l'objectiu últim i definidor de la Croada: l'establiment d'un regne cristià i llatí a «Jerusalem», la recuperació del territori ocupat pels infidels. Aquesta desposseïció dels musulmans és la «solució del Francs»³⁹ a la qüestió; i no cal dir que és la que s'experimenta contra al-Andalus.

L'expedició contra les Illes Orientals, a la qual els pisans associen el comte de Barcelona, no té objectius diferents de l'organitzada contra al-Mahdiyya i Zawila. I els resultats són absolutament semblants: pillatge i botí.

La *Gesta Triumphalia per Pisanos facta* és prou eloqüent:

«Post multa vero gaudia, que in Deo habuerant de captivorum, pro quibus iverant, absolute, ad tertiam civitatem, que Regis Mortade fuerat, et eam, murum rumpendo et portas ferreas frangendo, capiunt, quarto Novas Martii, capta ibi Regis Mortade sorore cum filiis et filiabus et nepotibus et cum maxima copia auri et argenti atque palliorum»⁴⁰.

El beneficiis reals degueren ser força majors que els que insinuen els retòrics textos. El text de la *Gesta*, però, forneix una interessant notícia sobre al-Murtaḍā que sembla no haver-se utilitzat mai, malgrat A. Campaner en fés una traducció⁴¹. Segons el text, doncs, la tercera ciutat havia estat d'al-Murtaḍā i allà residien encara la seva germana i descendents. Aquesta tercera ciutat sembla que ha de ser el nucli més antic atès que és immediatament anterior, del barri nou (*al-rabat al-jadid*) venguent, al conjunt urbà entorn de al-Qaṣr. Es plausible pensar que es tractava del raval més petit on, segons G. Rosselló, hi havia una «porta nova» (*ibāb al-jadid*)⁴². Sempre segons el text, la germana d'al-Murtaḍā és alliberada amb tots els seus atenent al seu comportament compassiu i benevolent amb els presoners cristians. Se'n va a Pisa, amb un altre germà i un fill seu, deixant a Mayūrqa, però, a la seva filla «reina» i demés familiars. Resulta difícil desxifrar el contingut i significació de l'episodi. Aquesta filla «reina» és poc creïble. Però, tanmateix, la informació sobre la presència del grup familiar d'al-Murtaḍā gairebé al centre del complex de fortificacions i l'atribució, encara que ambigua, a un domini d'al-Murtaḍā fa pensar que Mubashir el va succeir sense la violència sospitada per A. Campaner⁴³. Altrament, pot significar, també, que fou al-Murtaḍā qui va aixecar o reforçar aquest raval, que seria el «vell», ja que Mubashir fundà el «nou»⁴⁴.

³⁹ L'expressió és d'Aziz S. Atiya, «The Frankish solution to the Eastern question» (*Crusade, Commerce and Culture*, Indiana University Press, 1962, pàgs. 55-71).

⁴⁰ *Gesta triumphalia per Pisanos facta. De Captione Hierusalem et Civitatis Maioricarum et aliarum civitatum et de triumpho habito contra lanuensis a Gli Annales Pisani di Bernardo Maragnone*, ed. per M. Lupo Gentile, Bologna, 1936, *Rerum Italicarum Scriptores*, VI, parte II, pàgs. 89-96. El text correspon a pàg. 93.

⁴¹ Titulada *Traducción Libre de la parte de un antiguo cronicón latino concerniente a la conquista de Ibiza y Mallorca por los Pisanos (Bosquejo histórico de la dominación islámica...*, pàgs. 264-273). Ningú, però, sembla haver-li concedit cap atenció.

⁴² «L'evolució urbana de Ciutat de Mallorca a l'Antigüetat» a *Mallorca musulmana. Estudis d'arqueologia*, Ciutat de Mallorca, 1973, pàgs. 49-113; en especial pàgs. 102-103.

⁴³ G. Rosselló resumeix l'estat de la qüestió a *L'Islam a les Illes Balears*, Ciutat de Mallorca, 1968, pàgs. 52-53. Tanmateix les sospites d'«anormalitat» a la successió estan basades en unes suposades encunyacions de moneda a nom d'al-Murtaḍā els anys 484-485 / 1091-1093, fins ara no tornades a localitzar.

⁴⁴ G. Rosselló, «L'evolució urbana de Ciutat...», pàgs. 102-103. De ser així, la primera gran expansió de la ciutat es produiria entre 1058 i 1100.

L'expedició pisana anava dirigida, també a minvar i, a ser possible, destruir la capacitat d'organitzativa de cors per part de l'Estat de Mayūrqa; capacitat que sembla era força eminent, almenys a l'època d'al-Mujahid⁴⁵. Però ho era tant capaç d'organitzar cors a principis del segle XII? Per ventura sí, però no hi ha cap notícia que ho pugui confirmar. Atesa l'estructuració social que hom suposa per Mayūrqa l'Estat forçosament ha de derivar una part del seus ingressos (*jibaya*) d'activitats que ell mateix porta a terme o propicia, comerç o cors, i drets de duana. Per tant una activitat corsària és força plausible però sorprèn, tanmateix, la manca de ressò⁴⁶. La *Vita Sancti Olegarii* no deixa entreveure cap activitat corsària contra les costes catalanes. En canvi en els *Miraculum* es fa esment dels «piratae maurorum qui erant in Denia, et Almeria et Valentia, moesti de victoria christianorum, et caede suorum, et captivorum praeda et tanta suae gentis oppressione et miseria, navibus armatis, die et nocte remis et velis persequuntur barchinonensis»⁴⁷. Cap referència, doncs, a Mayūrqa. No es pot rebutjar, però, la idea de què aquest cors es produís, però sí, tal vegada, caldria reduir, per aquesta conjuntura, el seu abast.

Però, tanmateix, Pisa no necessitava estímuls d'aquesta mena per continuar en les seves expedicions a la recerca de mercats i de negocis.

El 1146 es produeix la primera incursió genovesa contra les Illes, concretament Manūrqa, i al-Mariya, descrita per Caffaro⁴⁸. L'expedició consta de 22 galeres i 6 grabs «cum multis machinis lignaminis de castellis» i 100 cavallers, i un nombre no precisat d'homes a peu⁴⁹; va dirigida contra Manūrqa «et alia loca usque in Almaria». Hi ha un desembarcament al port de Fornells (*portus Fornelio*) des d'on saquegen l'illa «et capientes Sarracenos et raubam, devastando casales per III° dies, al galeas redierunt». Hi ha un intent d'atac al campament genovès, per part dels indígenes, que és refusat:

«postea vero ad civitatem psius insule perrexerunt, et ceperunt, et eam destruxerunt, et peccuniam in galeis posuerunt»⁵⁰.

A continuació es dirigeixen cap al port d'al-Mariya on troben molts vaixells amb càrrega «et peccuniam inde ex-traxerunt et in galeis posuerunt». Acampen prop de la ciutat i instal·len les seves màquines de guerra («gatas et machinas et predeiras ibi facerunt»). Els indígenes, esparvo-

⁴⁵ Sobre l'activitat corsària d'al-Mujahid, en certs episodis força boirosa, veure R. Chabás «Mochéid, hijo de Yúsof y Ali hijo de Mochéid» a *Homenaje a D. Francisco Codera*, Zaragoza, 1904, pàgs. 411-434; i C. Sarnelli *Cerqua Mujahid al-āmiri wa Ibnhu "Iqbal al-Dawla"*, El Caire, 1961. I sobre la forma que prengué la seva ocupació de Mayūrqa entre el 405-406 / 1014-1015 i la possible estructuració social que trobà veure M. Barceló, «Un text sobre Mayūrqa i un altre sobre Yābisa» a *Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, XXXVIII, 1980 (de pròxima aparició).

⁴⁶ A. Campaner fa notar el gran silenci informatiu que envolta l'època d'al-Murtaḍā i Mubashir. Una notícia cronística italiana identifica erròniament a un Timino (Tamīm) com a sobirà de Mayūrqa quan ho era, de fet, d'al-Mahdi. Segons aquest text, Tamīm s'apodera d'un *Castrum Joannis (Bosquejo histórico de la dominación...*, pàgs. 88-89). El rècord confús d'un cors d'altre temps?

⁴⁷ *España Sagrada*, XXIX, Madrid, 1859, pàg. 483. I això que la *Vita* s'ocupa del triomf de la Croada pisana contra «Balears», auspiciada per Pasqual II (pàgs. 473-476). Els motius de la croada són l'alliberament dels «innumera christianorum captivorum» (pàgs. 473-474), que és un verdader lloc comú de la literatura produïda per la Croada. No hi ha esment, però, de «pirates».

⁴⁸ *Annali Genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori*, ed. L. T. Belgrano i C. Imperiale di Sant'Angelo, «Fonti per la Storia di Italia», I, 1890, pàgs. 33-35. Hi ha una publicació d'aquests fragments juntament amb els de l'expedició contra al-Mariya i a Tartūsha feta per A. Ubierto Arteta (*De captione Almerie et Tortuose*, València, 1973).

⁴⁹ Els infants són nomenats «bellator vir» (*op. cit.*, pàg. 33) o senzillament «pedes» (*op. cit.*, pàg. 34).

⁵⁰ *Op. cit.*, pàg. 34.

rits, demanen pau y treva a canvi de 113.000 morabetins'. Els genovesos accepten la treva, però no la pau, a canvi del pagament. Els indígenes entreguen immediatament només 25.000 morabetins i donen hostatges per a garantir el pagament de la resta al cap de vuit dies. Després d'una sèrie d'episodis –fuita del sobirà, elecció d'un de nou– resulta que, al cap dels vuit dies, els indígenes no paguen la quantitat promesa i els genovesos, «ira comoti, terra descenderunt et bella multa cum manganis et gatis ad civitatem dederunt». Finalment, quan l'hivern començava a entrar, tornen a Gènova «cum triumpho et magna pecunia capta»⁵¹. El text permet entendre que es tractava senzillament d'una operació de cors, d'una «guerra di corsa» relitzada per uns efectius navals i militars modestos quant al nombre però ben armats. Molt probablement l'armament els hi donava, als genovesos, un avantatge inicial decisiu pel tipus d'operació que volien realitzar: un cop de mà i, si era possible, l'establiment d'un campament fortificat des d'on incursionar el territori enemic, tot comprovant la seva resistència i capacitat de redreçament. Els cavallers, amb lloriga i elm, eren la força de xoc que els exèrcits andalusins no pogueren neutralitzar mai⁵².

Aquesta fructífera incursió de reconeixement, sovint poc compresa⁵³, sense preàmbuls retòrics de Croada és immediatament seguida per una expedició de més abast: 63 galeres i un total 163 naus. El text de la narració oficial genovesa va encapçalat per una enumeració dels principals punts de la croada:

«Patet fere uniuerso orbi, quoniam olim per multa tempora Christiani a Sarracenis Almarie longe lateque mari et terra multas regiones capiebantur, alli interficiebantur, et multi in carcere ponebantur et diversis martiriis et penis cruciabantur de quibus multi legem Dei, pro timore cruciatus, reliquebant et nomen diabolicum Machometi inuocabant»⁵⁴.

Cal, segurament, connectar l'orientació explícita de Croada que s'atorga a aquesta expedició amb la proclamació, per dues vegades, de la Segona Croada per Eugeni III, el primer de desembre de 1145 i el primer de març de 1146. Significativament, en el prefaci solemne es silencia la primera incursió, fructosa tant del punt de vista del botí com de la informació sobre la capacitat política i militar de la societat d'al-Andalus oriental.

L'expedició es transforma en una llarga escomesa contra al-Mariya i Tarrūsha. A la devastació i presa d'al-Mariya hi col·laboren Alfons VII i Ramon Berenguer IV. De creure el text genovès la participació de Ramon Berenguer fou força migrada, 53 cavallers; i la d'Alfons era de 400 cavallers i 1.000 infants⁵⁵. El text informa prolixament dels preparatius militars, de l'armament, de les fortificacions i dels diversos plantejaments i accions militars, l'estudi dels quals està malhauradament per fer. Però, tanmateix, les raons de la superioritat de la concepció i mitjans de la guerra feudal sobre els andalusins queden pàle-

ses, sobretot quan han deixat de contar amb la protecció dels exèrcits almoràvids.

Els indígenes s'entreguen, finalment, i compren les seves pròpies vides per la quantitat de 31.000 morabetins⁵⁶. Al-Mariya és reconquerida el 1157 peis almohads.

L'atac contra Tarrūsha es fa l'any 1148. Els genovesos s'atribueixen el protagonisme militar principal durant l'assalt a la ciutat. Es plausible que no sigui una crua invenció. La narració de l'escomesa contra al-Mariya del 1146 i la del 1147 palesen un cos expedicionari ben preparat i equipat, destre i molt mòbil; coses totes que presuponen una gran experiència militar en aquest tipus d'accions contra un enemic ja prou conegut.

Malgrat les dificultats econòmiques⁵⁷ l'exèrcit de Ramon Berenguer continuà en el setge fins al final. El repartiment del botí es va fer així segons els genovesos:

«Hoc toto completo, lanuenses terciam et comes duas»⁵⁸.

Però de fet, sembla que Ramon Berenguer els va finalment comprar aquesta tercera part. Ramon Berenguer ocupà definitivament la ciutat. Tan Alfons com Ramon Berenguer havien ja adoptat la «solució dels Francs» per al problema dels territoris musulmans, i en el cas de Ramon Berenguer l'ocupació, en principi, era poc coherent amb les possibilitats de poblament, d'organitzar una colonització catalana dels territoris. En aquests moments Tarrāqūna és una ciutat buida, fantasmal; i arreu hi ha problemes de colonització, de portar gent als territoris buidats o on la societat indígena ha estat prou desballestada com per permetre la conclusió de tractats de capitulació, que no feien més que constatar aquesta insuficiència colonitzadora⁵⁹. No obstant això Ramon Berenguer empenirà la conquesta de la zona de Lārida i la ciutat es rendeix el 24 d'octubre del 1149.

Malgrat que tot aquest moviment no estigui adequadament explicat, hi ha quelcom molt clar: la societat andalusina és incapaç d'organitzar-se militarment per tal d'oferir una resistència coherent, regular i autoregeneradora als exèrcits feudals. La raó d'aquesta feblesa, a contrastar amb la forta vitalitat i cohesió de l'organització social, rau justament en què el poder polític no és derivat de l'acaparament i control de la terra sino que es regula per uns mecanismes de legitimació en part tribals, el consell de vells,

⁵⁶ *Op. cit.*, pàg. 84. La xifra és només un poc superior a l'entregada com a primer pagament, 25.000, als genovesos l'any anterior. La *Chronica Adefonsi Imperatoris* és poc informativa: fa esment dels enviaments genovesos que qualifiquen a al-Mariya de «marinorum latronum sedem», i fa referència d'una improbable quantitat de 30.000 morabetins com a premi per la seva participació (ed. i est. de L. Sánchez Belda, Madrid, 1950, pàgs. 160-161). L'inacabat *Carmen de eversione Almarie* és no gens informatiu (ed. i trad. de L. Sánchez Belda, *op. cit.*, pàgs. 163-206).

⁵⁷ «...tunc milites Barchilonensis comitis exercitum et comitem cum viginti de militibus tantum, carentes dispendio, reinquerunt (*Annali Genovesi...*, pàg. 88). J. Iglésies malgrat basar-se preferentment en la pintoresca narració dels *Gesta Comitum Barcinonensis*, es fa ressò d'aquestes dificultats econòmiques, però naturalment no pot conciliar, quant a l'exèrcit comtal, les xifres suggerides pels *Annali* amb els 200.000 embarcats en 426 vaixells al port de Barcelona segons els *Gesta* (*La conquesta de Tortosa*, Barcelona, 1961, pàgs. 37 i 57). Cal dir que els costos foren pagats en diners de la catedral de Barcelona i dels grans senyors barcelonins.

⁵⁸ *Op. cit.*, pàg. 88. Aquesta diferència en el repartiment de bens immobles –«et habeatis libere et sine omni gravamine terciam partem civitatum atque locorum cum eorum pertinentiis...»–, que significaven una possessió efectiva i un cert establiment dels genovesos, era compensada per una clàusula per la qual «nullum enim portaticum neque pedaticum neque usaticum dabitur in tota terra mea vel mari a Rodano usque in Occidentem» (P. de Bofarull CODDIN IV, 1849, doc. CXLII, sense data, pàgs. 332-334).

⁵⁹ J. M. Font Rius, «La comarca de Tortosa a raiz de la conquesta cristiana (1148). Notas sobre su fisonomia político-social» a *Cuadernos de Historia de España*, XIX, 1953, pàgs. 104-128; J. M. Recasens, *La ciutat de Tarragona*, II, Barcelona, 1966, pàgs. 51-85; J. Iglésies, *La reconquesta a les valls de l'Anoia i el Gaià*, Barcelona, 1963.

⁵¹ *Op. cit.*, pàg. 35.

⁵² Les mateixes descripcions de l'armament, força precises, denoten l'alta valoració que en fa Caffaro. Les causes de la insuficiència andalusina no han estat encara estudiades de forma sistemàtica però el treball de A. Bazzana i P. Guichard («Les tours de défense de la huerta de Valence au XIII siècle» a *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XIV, 1978, pàgs. 73-105) enceta modèlicament la qüestió.

⁵³ Normalment es confon amb la de 1147-1148 fent-ne tot la mateixa; per exemple L. Nicolau d'Oliver «Entre les dues conquestes...», pàg. 521.

⁵⁴ *Annali Genovesi di Caffaro...*, pàg. 79.

⁵⁵ «...interim cum tanto navigio venit, quod duxit secum milites quadringentis et pedibus mille» com havia promès (*op. cit.*, pàgs. 81-83).

i en part per l'atracció integradora de l'Islam representat pels *'ulamā'*. Això, a la vegada, implica el que P. Guichard ha anomenat «una societat sense senyors»⁶⁰, sense, doncs, una militarització profunda de les relacions socials.

Aquesta curta digressió pot servir per fonamentar una explicació de la facilitat de la conquesta, però, tanmateix no permet d'entendre ni les causes de l'expansió ni llur cronologia.

El text genovès informa també que els vaixells genovesos tocaren Yābisa, però no indica si desembarcaren a l'illa.

«Et postquam ad Portum Magnum venerunt, Baldwinus consul indecimum galeis XV ivit pro guardia in antea ad Almariam, donec exercitus insimul veniret»⁶¹.

Els qui arriben són el gros de les naus genoveses i el lloc és, naturalment, la badia de Portus Magnus (avui Portmany) al sudoest de Yābisa⁶².

Els beneficis dels genovesos semblen estat grans però no pas suficients com per a justificar l'empresa⁶³. Tanmateix l'ample estratègia genovesa comença a tenir un perfil nítid.

La penetració genovesa en el comerç sicilià es va fer, precisament, mitjançant l'establiment d'enclaus o assentaments interiors, segons l'estudi de D. Abolafia⁶⁴. És un complicat afer que cal datar entorn de 1127 o 1128. L'esment més antic que per ara es coneix d'una convenció oficial signada entre Gènova juntament amb Marsella i Sabta data de 1138⁶⁵. I el 1161 ja estan establerts, els genovesos, en magatzems i *fonduq* i el 1149 signen un tractat de pau i negocis per 10 anys amb Muḥammad b. Sad b. Mardānīsh del qual reben 10.000 morabetins a canvi de la pau i de permís per a establir *fonduq(s)* Balān-siya i Dānya⁶⁶. El 1160 es confirma aquest tractat⁶⁷. El 1136 i 1137 han anat en cors contra les costes magrebines occidentals; sempre el mateix procediment: «guerra di corsa», pagaments de protecció i concessió de privilegis comercials i de duana⁶⁸. Aquest és el començament. La violència precedeix el comerç, el força i l'obre. Croada i «espècies», o a l'inrevés. Però l'estratègia genovesa tenia un disseny superior: aconseguir acaparar del tot o en gran

part el tràfic de mercaderies entre l'orient musulmà i l'occident musulmà, tot substituint els vaixells musulmans⁶⁹. En gran mesura ho aconseguiren atès que oferien la seguretat de no ser atacats, naturalment per ells mateixos. Cors, seguretat i garanties contra aquest cors, mercaderies d'altri i beneficis, és la seqüència del poder genovès. I no gens dissimilar és la dels pisans⁷⁰.

Les primeres dades xifrades que hom té, posen de relleu un gran equilibri de l'activitat genovesa a les tres zones on actuen entre 1155-1164⁷¹: Mediterrània Occidental 107 contractes, Mediterrània Oriental 112 i el *Regno* de Sicília 116. A la Mediterrània Occidental però 73 (68,2 %) contractes són per a l'àrea magrebina i el mateix nombre de 17 per a la Provença i el Languedoc (15,8 %) i al-Andalus (15,8 %). No es precisa si les Illes Orientals s'hi inclouen. L'important, però, es comprovar que el volum de tràfic de l'àrea magrebina suposa unes inversions de 6.103 lliures, xifra de magnitud semblant a la de Sicília, 6.689 lliures, però substancialment inferior a la de Síria, 10.075 lliures, i a la d'Egipte 9.031 lliures.

D. Abulafia⁷² fa notar que la diferència tan marcada en el volum d'inversions entre Orient i Occident, i sobretot, la desigualtat entre les mitjanes d'inversió per contracte, 79,63 lliures a Sicília i 83,6 lliures pel Magrib contra 296,32 a Síria, per exemple, es deguda a la diversa rendibilitat del capital invertit: més grans a Orient a causa dels majors riscos atesa la distància. Els patricis i professionals invertien en els combois que anaven cap a Orient per la primavera i la tardor, mentre les inversions en els vaixells que anaven cap al Magrib eren de poc volum i atreien un sector de comerciants petits, de poca importància i significació econòmica i política⁷³. Això, naturalment, entre 1155 i 1164, perquè l'acció d'aquest sector poc definit i aventurer té la virtualitat de crear un mercat força consolidat i atractiu com per a que el 1179 els grans inversors, després de la gran crisi⁷⁴ hi dirigissin el seu interès⁷⁵. Les Illes Orientals es beneficiaran d'aquesta regularització del mercat magrebí. En aquest context han de situar-se els tractes signats entre les Illes Orientals i Gènova.

El de 1181⁷⁶ produeix un moviment inversionista intens cap a Mayūrqa, com revelen els contractes registrats per Oberto di Mercato, a la tardor de 1182: 10 contractes per un valor total de 850,86 lliures i una mitjana de 85,10 que representa 11,9 % de totes les inversions registrades per Oberto di Mercato, 80 contractes per un valor de 7.146,86 lliures⁷⁷.

Aquest interès però és esporàdic atès que ni el 1186 i 1191, els anys millor documentats, no hi ha pas contractes per Mayūrqa⁷⁸. El tractat de 1188, pel qual s'estableix un *fonduq* on els genovesos volguessin i «furnum et bal-

⁶⁰ «València abans dels catalans» a *L'Avenc*, n.º 16, 1979, pàgs. 34-39.

⁶¹ *Annali Genovesi...*, pàg. 80.

⁶² Sempre s'ha identificat aquest topònim amb el Port de Maó, des dels editors dels *Annali Genovesi...* fins a A. Ubiato. Recentment, però, J.A. Tapia Garrido és molt ambigu en la identificació del topònim que sembla cal situar a la zona del cap de Gata (*Almeria musulmana, 711-1147*, Almeria, 1976, pàg. 437). Aquest autor a vegades és confús, com quan llegeix als *Annali Genovesi...* la xifra de 530 cavallers aportats per Ramon Berenguer en lloc dels 53 que diu al text (*op. cit.*, pàg. 420).

⁶³ A la tornada de Gènova, la República es troba a la bancarrota «pro dispendio exercitus» a la campanya de Tartūsha, i es veu obligada a demanar un préstec el febrer del 1149, que no resulta suficient, demanant-ne un altre poc després, fins que el 1151 ven a Ramon Berenguer el terç de Tartūsha per 16.000 morabetins. (*Annali Genovesi...*, pàgs. 88-89, n. 2). El fracàs econòmic tingué repercussions polítiques, com és ara la pèrdua del control sobre els càrrecs principals de la república per part de la família Della Volta que el recuperà, però, el 1154. Tanmateix l'episodi marca un punt de certa ruptura amb el passat. Per tot això, veure H. C. Krueger «Postwar collapse and rehabilitation in Genoa, 1149-1162» a *Studi in onore di Gino Luzzatto I*, Milà, 1949, pàgs. 123-126.

⁶⁴ *The Two Italies. Economic relations between the Norman Kingdom of Sicily and the Northern Communes*, Cambridge University Press, 1977, pàgs. 62-64.

⁶⁵ C. Posac Mon, «Relaciones entre Gènova y Ceuta durante el siglo XII» a *Tamuda VII, 1959*, pàgs. 159-168; la referència a pàg. 160.

⁶⁶ D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 115, n. 64.

⁶⁷ D. Abulafia, *op. cit.*, pàg. 115, n. 64.

⁶⁸ H. C. Krueger, «Genoese Trade with Northwest Africa in the Twelfth Century» a *Speculum* VIII, 1933, pàgs. 377-390; la referència a pàg. 378. Sembla, però, que cal excloure Amalfi d'aquest sistema encara que les raons no siguin prou clares (A. O. Citarella «The Relations of Amalfi with the Arab World before the Crusades» a *Speculum* XLII, 1967, pàgs. 299-312).

⁶⁹ H. C. Krueger, «Genoese Trade with Northwest Africa...», pàgs. 390 i ss.; i del mateix autor «The Wares of Exchange in the Genoese-African Traffic of the Twelfth Century» a *Speculum* XII, 1937, pàgs. 57-71.

⁷⁰ D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàgs. 49-55.

⁷¹ E. Bach, *La Cité de Gènes au XIIe siècle*, Copenhague, 1955, pàgs. 50-51. També a D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 99.

⁷² *Op. cit.*, pàgs. 100-101.

⁷³ *Op. cit.*, pàg. 100; i H. C. Krueger, «Genoese Trade with Northwest Africa...», pàg. 385.

⁷⁴ D. Abulafia, *op. cit.*, pàgs. 123-153.

⁷⁵ H. C. Krueger, «Genoese Trade with Northwest Africa...», pàgs. 390-395.

⁷⁶ De fet una confirmació amb Ishāq b. Muḥammad de les antigues treves. D. Abulafia es pregunta si hi ha algun relació entre aquesta confirmació de treves i la fracassada invasió de Mayūrqa pels normands de Sicília un poc abans de juny o juliol de 1181, data de la confirmació (*The Two Italies...*, pàg. 157).

⁷⁷ D. Abulafia, *op. cit.*, pàg. 158.

⁷⁸ D. Abulafia, *op. cit.*, pàg. 78.

neum in unaquaque septimana; per diem unum, sine aliquo drito, et ecclesiam unam in quo orare debeant lanuensis et facere ministerium Dei»⁷⁹, no aconseguí aixecar el mateix interès. De gener a abril de 1190, Ober-to Scriba registra només 3 contractes per Mayūrqa amb un valor de 119 lliures que representen un 3 % de les 3.977 lliures del total registrat⁸⁰.

El tractat de 1181 tenia una duració prevista de deu anys. El de 1188 millora molt les condicions de l'establiment comercial dels genovesos. És plausible pensar que fou una resposta a la diplomàcia pisana que el 1185 havia aconseguit un tractat substancialment idèntic al de Gènova⁸¹.

Hom desconeix, tanmateix, la naturalesa de les mercaderies que entraven a Mayūrqa així com les que en sortien. Igualment es desconeixen dades xifrades per el comerç pisà i sicilià. Hi ha notícies, però, de què entre 1150 i 1160 els genovesos servien de connexió entre Sicília i Mayūrqa i Dānya⁸². I el famós viatge d'Ibn Jubayr en un vaixell genovès, testimonietja per el 1185 l'existència de contactes força regulars entre tots aquests ports⁸³.

Aquest comerç, fonamentat en pactes amb els *makhzan(s)* magrebis o de Dānya o de Mayūrqa, és un senyal inequívoc de debilitació de poder polític andalusí o magrebí que havien d'acceptar el creixent monopoli del comerç a la Mediterrània occidental per Gènova i Pisa mentre Venècia controlava la part oriental.

A partir de les factories comercials, establertes a punta de ganivet, els genovesos inauguren el llar procés d'asfixia del comerç portat a terme per musulmans, des d'unes bases territorials cada vegada més controlades per italians, castellans i catalans. Aquest creixent monopoli comercial aconseguit justament per la manca de resistència d'uns «vestigis d'Estats a la deriva»⁸⁴ tendeix, en una tèrbola paradoxal, a enfortir aquesta debilitat, si així es pot dir, proveint-los d'uns ingressos regulars que permeten el sosteniment de l'aparell administratiu (*makhzan*) que, d'aquesta manera, esdevé dependent del monopoli estranger. Els *makhzan(s)* esdevenen autònoms de les seves societats, afavorint el retorn a formes d'organització política tribal a l'interior d'aquestes formacions socials. Abdallah Laroui ho ha vist perfectament en el seu anàlisi sobre el Magrib⁸⁵. Hi ha fortes indicacions de que a Mayūrqa passa el mateix⁸⁶. Cal tenir en compte que els almohads afavoriren aquest fenomen. 'Abd al-Mu'min signà un tractat amb els genovesos el 1153 i el renovà el 1161; i els pisans obtingueren de Yūsūf, el 1168, un tractat igualment permissiu, renovat per al-Mansūr el 1186 i per Muḥammad al-Nāsir el 1211.

Les intermitents accions corsàries illenques o procedents de Dānya, la cronologia de les quals està per establir, han de situar-se dins el context d'asfixia imposat pels italians. El cors illenc ja no va atrevir-se contra les costes italianes, corses o sardes, com sembla que feia al-Mu-

jāhid. Serà un cors contra Provença i Catalunya amb els quals cap pacte no hi havia signat, el que revela el seu poc interès comercial per a les Illes i la seva escassa agressivitat militar contra elles que, quan es produeix, ho fa dins una empresa concebuda, organitzada i dirigida per altri. De totes maneres serà un cors ja clarament defensiu, residual. Les ràtzies d'Isḥāq b. Muḥammad el 1178-1179 contra Tolon i, probablement, les costes de Girona semblen ser la darrera expedició més o menys seriosa. Com el cors magrebí, era una forma de guerra «destinée à répondre à la quasi-impossibilité pour les Maghrebins d'avoir un commerce régulier en Méditerranée à partir du XIII siècle»⁸⁷.

La darrera temptativa contra les Illes Orientals, abans de la conquesta catalana, fou ordenada per Guillem I de Sicília l'any 1181⁸⁸. Curiosament sembla tenir alguna connexió amb el tractat de pau signat per Guillem i la ciutat de Tūnis pel qual es concedia als mercaders sicilians establiments a al-Mahdīyya i Zawīla⁸⁹. Cal recordar que a les Illes encara domina l'almoràvit Isḥāq b. Muḥammad i que els almohads, per tant, no considerarien l'expedició com inconvenient.

L'exèrcit normand fou reunit entre els mesos de maig i juliol de 1181 i l'expedició naval es posà en moviment l'agost «per pigliare la Maiorica»⁹⁰. Constava de:

«galee 184 sechi 45 per portare mille cavaliere, nave et altri legni 40 con molta vettovaglia et con molti saggitarij arcieri et balestrieri et con molti edificij et con moltitudine d'oro et d'argento et il predicto exercito conlò del Isoja (*sic*) di Sto. Piero di Sardigna a l'entrada di agosto, et fu fino presso a Maiorica; ma per il mare adirato et li venti contrari ritornò in Sardigna et alla isola di San Piero, et quivi funno rotte undice galere con altri legni. Di nuovo conlò et prese il camino contro à Maiorica et il vento et mare li impedì, et non poteno applicar à Miorica, et cosi detto exercito se ne ritornò in Sardigna. Di nuovo conlò in Provenza tra Sanna et Vadim, et molte galere et nave quinde perirno et tutto lo exercito fu sbarattato et molti ne morinno...»⁹¹.

Hi ha un breu report genovès sobre aquesta frustrada expedició:

1181 «Hoc anno morbus maximus et mortalitas fuit in lanua, ex qua plures nobiles obierunt in isto namque consulate Gualterius de Moach, admiratus Willelmi regis Siciliae, cum maximo stolo de galeis et plurimis uxeris cum militibus venit in portum lanuae; quod siquidem stolium prenomina-tus rex Willielmus mandabat ad capiendam Maioricam cum stolio ipse Gualterius per totam himem stetit ad Vadim»⁹².

Resulta difícil discernir les causes per les quals aquesta important armada de 184 galeres i 85 vaixells més no

⁷⁹ *Codice Diplomatico della Repubblica di Genova...* II, pàgs. 341-344; la cita correspon a pàg. 343.

⁸⁰ D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 174.

⁸¹ El reproduceix A. Campaner a *Bosquejo histórico de la dominación...* pàgs. 319-321.

⁸² Un contracte fet a Gènova el 7 de setembre de 1158 preveu que Maraxi, tal vegada musulmà, comerciï «at Denia, then at Majorca if he (Maraxi) wishes and from Denia or Majorca to Sicily if it shall be his will and the greater part of his colleagues shall go thither» (D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 229).

⁸³ Sobre aquest viatge i l'entrada al port de Yābisa es pot veure M. Barceló «Un text sobre Mayūrqa i un altre sobre Yābisa...» amb la biografia indispensable.

⁸⁴ Segons l'expressió afortunada d'Abdallah Laroui *L'histoire du Maghreb. Un essai de synthèse*, París, 1970, pàg. 174.

⁸⁵ *Op. cit.*, pàgs. 193-199.

⁸⁶ M. Barceló «Un text sobre Mayūrqa i un altre sobre Yābisa...»

⁸⁷ A. Laroui *L'histoire du Maghreb...*, pàg. 217.

⁸⁸ Esmentada per L. Nicolau d'Olwer («Entre les dues conquestes...», pàg. 526; i «Mallorca, primer objectiu de l'expansió...», pàg. 110), basat en M. Amari (*Storia dei musulmani di Sicilia*, II, Catania, 1938², pàgs. 527-529), i que sembla oblidada per altres historiadors. També l'esmentem F. Chalandon *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicilie*, II, París, 1907, pàg. 328; i H. Wieruszowski «The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades» a *A History of the Crusades*, ed. per K. M. Setton, R. L. Wolf i H. W. Hazard, University of Pennsylvania Press, II, 1962, pàgs. 3-42 (i ara també a *Politics and Culture in Medieval Spain and Italy*, Roma, 1971).

⁸⁹ Amb aquest tractat Guillem signa una aliança amb l'almoahad Yūsuf; veure D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 156.

⁹⁰ *Gli Annali Pisani...*, pàg. 72.

⁹¹ *Op. cit.*, pàgs. 72-73.

⁹² *Annali Genovesi...*, II, Genova, 1901, pàgs. 15-16.

⁹³ D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 164.

va poder arribar mai a Mayūrqa, per unes tempestes d'agost que l'obligaren a refugiar-se a Vado, a passar-hi l'hivern, on justament havia arribat també la plaga.

Per altra banda no es pot pas dubtar de l'existència de l'expedició tot i que resulta un episodi fosc. El 1186 corr el rumor de que Guillem prepara una altra expedició i no es sap ben bé si contra Mayūrqa, Constantinoble o al-Iskandiriyya⁹³.

Potser hi hagi alguna relació entre aquesta expedició i el document signat a Saragossa el juny de 1178 per Alfons II i un comte Alfons, sicilià, pel qual «Si vos stolium regis Sicolorum, sicut promisistis, adducere poteris cum quo terram illam de manibus paganorum liberare possimus»⁹⁴. Alfons es quedaria amb la meitat de l'illa.

La proximitat cronològica fa plausible la connexió. De ser-hi es reproduiria l'esquema habitual: expedició naval forana recolzada per un ajut de l'interior que, en el millor dels casos, podria esdevenir, com a Țartūsha, una ocupació definitiva i compartida amb els normands de Sicília. Cal remarcar que la frase sembla concedir la iniciativa al negociador sicilià, ultra establir que l'armada siciliana és condició indispensable per a la conquesta de la terra pagana. Aïrament l'expedició de cors de 1178-1179 contra les costes catalanes pesaria força en la consideració d'Alfons II. A mitjans març de 1179 es produeix l'entrevista a Cazola amb el rei de Castella⁹⁵. Tanmateix, però el 1181 l'armada siciliana no arribà a Mayūrqa i Alfons II en aquest moment dirigia la seva atenció cap a les terres occitanes⁹⁶. Si efectivament el document atorgat a Alfons, comte sicilià, i l'expedició de 1181 tenien una connexió cal reflexionar amb més austeritat i desenravenadament sobre la valoració que mereixen els instruments documentals, com a expressió de bones intencions més o menys arrauxades o senzillament conjunturals, sense que uns fets coherents els ratifiquin.

La relectura dels textos permet, penso, arribar a algunes conclusions:

1) Les Illes Orientals d'al-Andalus ocupen un lloc de modesta importància dins la xarxa de ports comercials musulmans de la Mediterrània Occidental. El nou és justament el context d'agressions militars per part de Pisa i Gènova, amb l'eventual col·laboració dels comtes de Barcelona. Aquesta agressió militar té com a objectiu acaparar el comerç mitjançant la imposició de vaixells italians i, després, el control de tota la xarxa portuària. Aquest procés té una cronologia força clara: comença ja a tombar l'any 1100 i es consolida entre 1150-1160, i vers 1181 adopta ja, aquest control, la forma d'enclaus territorials, de factories.

2) La «guerra di corsa» formulada expressament en els termes i vocabulari de la Croada és el procediment a través del qual s'efectua aquesta ocupació de la xarxa portuària musulmana. Els tractats comercials no són sinó tractats de treva o de pau. Gènova i Pisa imposen un comerç de mercaderies musulmanes per, en gran mesura, una demanda musulmana a punta de ganivet⁹⁷.

3) Els exèrcits feudals, amb gran poder de colpejar –màquines i cavalleria pesada– són concentrats veloçment sobre objectius urbans on ni les murades ni els exèrcits mercenaris locals tenen capacitat de resistència efectiva.

4) Aquesta relativa indefensió, deguda en part al creixent despreniment del *makhzan* de la seva societat, no fa altra cosa que reforçar aquest clivellament, al fer l'administració política cada vegada més dependent dels ingressos derivats del comerç foraster.

5) Cap a mitjans del segle XII ja s'han decidit les dues formes imperials de portar a terme la Croada: per una banda, la «solució dels Francs», la conquesta del territori i l'eliminació de la formació social ocupant; i per l'altra, el cors i l'establiment de factories comercials que tendeixen a monopolitzar el tràfic de mercaderies d'Orient a Occident i de Sud a Nord de la Mediterrània. Les dues formes imperials, que es proposen clarament una eliminació o una disminució i submissió d'una societat enemiga, són compatibles i coherents; de cap manera s'interfereixen. La segona forma és naturalment més ambigua atès que accepta la sobrevivència de l'altra societat. Però tanmateix, la «solució dels Francs» ha d'acabar per a consentir-la al menys durant uns períodes més o menys llargs, com ho demostra la conquesta de Țartūsha o Lârida per Ramon Berentuer IV, on es reconeixen ja uns certs drets de la població indígena.

6) No es pot parlar seriosament d'una tensió primigènica i persistent dels comtes catalans, o de Catalunya, cap a la conquesta de les Illes Orientals d'al-Andalus. És, en tot cas, el mateix moviment expansiu de Pisa, Gènova i Sicília normanda qui el generara i el fara explícit. Tanmateix l'esfondrament almohad a partir de 1212 n'oferirà l'oportunitat⁹⁸. Però, a la vegada, caldra que Jaume I sigui capaç de centralitzar i coordinar l'operació de conquesta de Mayūrqa. L'esforç, però, no és suficient per a conquerir ni Manūraz ni Yābisa. Manyūrqa sobreviu fins a 1287⁹⁹ i Yābisa es conquerida el 1235 per Guillem de Montgri, arquebisbe electe de Tarragona en una empresa estrictament particular una vegada que Jaume I li concedís com a feu¹⁰⁰.

No hi ha, doncs, un «espai balear com a zona d'influència catalana» ni un «consens» a aquesta «prioritat catalana» a la conquesta¹⁰¹. La consciència de la possibilitat de la conquesta es forma a través del procés mateix

⁹⁸ La desintegració almohad, molt ràpida a les marques fronteres, Ifríqiya i al-Andalus, deixa els petits complexos administratius locals sense més defenses que les que internament pogueren reixir a aixecar els rigorosos *ulamā*(s). A. Santamaria resumeix les discrepàncies existents sobre com va afectar, si és que ho va fer, aquesta desintegració a les relacions entre Mayūrqa i Gènova i Pisa («La expansión político-militar de la Corona de Aragón...», pàgs. 99-101). Cal recordar que l'ocupació almohad datava només del 1203 i les possibilitats de bastir un *makhzan* més articulat socialment amb la societat il·lenca eren molt escasses. Tanmateix hi ha un veritable buit en els coneixements entre 1203 i 1229 que no es pot omplir amb «fets» com la carta d'Inocenci III a Pere II, el 16 de juny de 1205, en la qual li promet instituir a Mayūrqa una seu episcopal quan aquest l'hagués conquerida «viriliter» (J. Miralles i Sbert «Inocenci III y La Conquista de Mallorca» a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* X, 1902-1903, pàg. 96).

⁹⁹ G. Rosselló, *L'Islam a les Illes Balears*, pàgs. 105-111.

¹⁰⁰ J. Mari Cardona, *La conquesta catalana de 1235 I*, Eivissa, 1976.

¹⁰¹ Es allionador veure com la vella postulació de L. Nicolau d'Olwer és perfectament transformada, sense retorciments de cap tipus, en una postulació «espanyolista»: «La historiografia suele interpretar la conquista catalana de Mallorca como el hecho más trascendental de su historia. Es una interpretación cabal porque la mentada conquista integró a Mallorca y a las Baleares en el marco político de la Corona de Aragón y las reintegró al seno de la cultura cristiana occidental, lo que, a su tiempo, por el conducto de la diversa gama de las Españas, cristalizó en su vinculación a la nacionalidad española como uno de los antiguos reinos o regiones que la conforman y le prestan la rica policromía de una variedad en el contexto de su substancial unidad» (A. Santamaria «Determinantes de la conquista...», pàg. 65).

⁹³ D. Abulafia, *The Two Italies...*, pàg. 164.

⁹⁴ J. Caruana, «Itinerario de Alfonso II de Aragón...», pàg. 103.

⁹⁵ J. F. Cabestany, «Alfons el Cast» a *Els primers Comtes-Reis*, Barcelona, 1980⁴, pàgs. 84-85.

⁹⁶ J. F. Cabestany, *op. cit.*, pàg. 85.

⁹⁷ En certa mesura tota aquesta llarga operació, tan en els seus procediments com en el contingut ideològic que se li atorga, inaugura una forma ben específica de rapacitat, inequívocament europea. El sistema de factories portuguesas a l'Àfrica Occidental, o més clarament encara, les activitats militar-comercials al golf aràbic durant els segles XVI i XVII, en són l'exemple; veure sobre això P. Chalmers «Lo que se sabía sobre el Golfo Árabe en la Península Ibérica (s. XVI y XVII)» a *Awraq* 2, 1979, pàgs. 81-100.

d'expansió peninsular catalana cap a Tarraguna, Tarrūsha i Lārida, del control cada vegada més efectiu de la xarxa portuària musulmana per genovesos i pisans, i l'arrelament i profundització de l'ideologia de Croada que fonamenta i explica l'experiència de la «solució dels Francs». I tot això es formalitza probablement a finals del s.xii. A. Santamaría maneja alguns dels elements adequats però en proporcions errades.

7) L'expansió de genovesos i pisans es fa a punta de ganivet i no a impulsos d'un «capital comercial» maldestrament concebut com a una «cosa» necessitada d'expansió per una suposada llei intrínseca. L'acumulació genovesa i pisana és una acumulació armada¹⁰². La conquesta catalana de les Illes Orientals d'al-Andalus és una conquesta feudalment concebuda i portada a la pràctica per un exèrcit feudal¹⁰³. La poca recerca feta sobre els comerciants catalans del segle xii¹⁰⁴ mostra un sector mercantil

¹⁰² I per això la perspectiva de M. del Treppo que contempla la producció de la riquesa comercial com a resultat del mateix comerç entre societats de desenvolupament desigual i no depenent d'una «fase preliminar d'acumulació de capitals com la que postula el més recent capitalisme industrial» (*Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Barcelona, 1972, pàg. 18) resulta explicativa malgrat s'oblidi de la violència originària sobre el qual es practica i manté aquest comerç.

¹⁰³ La mateixa existència dels *Llibres de Repartiment* n'és una prova més que decisiva. Una altra cosa és que un cert corrent historiogràfic català prefereixi pensar la conquesta com el punt inicial d'una expansió comercial, assenyada, eficaç anant per feina. V. Salavert ha insistit amb fortuna sobre aquest punt; darrerament veure «Nuevamente sobre la expansión mediterránea de la Corona de Aragón» a *Segundo Congreso de Estudios sobre las Culturas del Mediterráneo Occidental* Barcelona, 1978, pàgs. 359-388. A. Santamaría, al capdavant de la suma de factors que proposa, s'adhereix clarament i amb raó a una conquesta de «reconquista» («La expansión político-militar...», pàgs. 103-108).

¹⁰⁴ A. Altisent, «Una societat mercantil a Catalunya a darreries del segle xii» a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXII, 1967-1968, pàgs. 45-46; i del mateix autor «Comerç marítim i capitalisme incipient. Episodis de la vida econòmica d'un matrimoni tarraconi (1191-1203)» a *Miscel·lànea Històrica Catalana*, 1970, pàgs. 161-180. No cal dir que aquesta hauria de ser una recerca prioritària de l'actual historiografia catalana. El bot entre 1200 i 1250 és massa gran per a ser comprès amb les dades actuals que no són gaire més nombroses, per al segle xii i principis del xiii, que les reunides ja per P. Vilar a *Catalunya dins l'Espanya Moderna II. El medi històric*, Barcelona, 1966,

més aviat esquifit i fràgil comparat amb genovesos, pisans i normands de Sicília. Tanmateix una dicotomia entre conquesta feudal i expansió mercantil és falsa. No hi ha interessos contraposats. Quant a l'element impulsor de la conquesta penso que no es pot pensar en cap altre més que en la classe dels feudals, l'interès dels quals, com a classe, centralitzà i organitzà Jaume I molt millor del que ells ho haguessin pogut fer¹⁰⁵.

A. Santamaría oportunament es demana com es va efectuar el finançament de l'expedició militar per haver de respondre que, ara per ara, ningú o sap¹⁰⁶. Efectivament la historiografia romàntica i burgesa feu emanar un llustre ideològic a la conquesta de Mallorca i posterior expansió, considerades com a mite fundacional. I aquest llustre perdura encara, haguent esdevingut ja un tret cultural dominant innecessari d'explicació, indiferent a la seva pròpia entitat històrica¹⁰⁷.

pàgs. 77-86. Desde Tortosa pujaven per l'Ebre, cap a Tudela, mercaderies andalusines i magrebines però fa mal dir si aquest trafic existia ja abans de la conquesta; el document es de 1162-1196. (M. Gual Camarena «Peaje fluvial del Ebro, s. XII» a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, VIII, 1967, pàgs. 155-188).

¹⁰⁵ Veure el suggerent treball de T. N. Bisson «The Problem of Feudal Monarchy: Aragon, Catalonia, and France» a *Speculum* LIII, 1978, pàgs. 460-478.

¹⁰⁶ «¿De dónde procedieron los recursos financieros que requerían los preparativos? Es una incógnita de momento.» (La expansión político-militar..., pàg. 108).

¹⁰⁷ El llustre i la fascinació que d'ell sembla emanar s'han espargit arreu. Un anònim autor arriba a escriure tot cercant precedents a la Revolució Francesa: «... abans de la Revolució Francesa els estats de nova formació podien ésser menys o més democràtics, si són jutjats pels cànons que establí la dita Revolució. L'estat que creà en Jaume I a Mallorca pot ésser considerat democràtic, sobretot si el comparem a la simple annexió per conquesta que feien els reis castellans, que, d'altra banda, disposaven d'un estat absolutista... Quan anys després de la conquesta de Mallorca, el rei Jaume I conquerí el País Valencià, també hi creà un estat nou «democràtic», amb institucions iguals a les del Principat de Catalunya» («Recuperem la nostra Història - 1.ª part. Una data per a la memòria popular: L'11 de Juliol de 1715» a *Mallorca Socialista*, n.º 4, maig 1978, pàg. 6). I *Treball*, organ del recent format Partit Socialista Unificat de Catalunya, titulava així la crònica del seu enviat especial a Mallorca: «La lluita contra el feixisme. La nova conquesta catalana. La salvació els ve novament de terres catalanes» (dimarts, 11 agost 1936, pàg. 6).